

تحلیل اهداف بعثت پیامبر اسلام در روایات

مهدی مهریزی^۱

ملیحه نقوی مقدم^۲

چکیده

بعثت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله اساس و کانون دین اسلام است. مسلمانان در طول تاریخ تلاش‌های گسترده‌ای جهت تبیین اهداف بعثت انجام داده‌اند. تفکرات و رویکردهای مختلفی که نشان از پویایی اهداف به تنوع عقاید و برداشت‌ها دارد. هرچند روایات مشهور بعثت در بسیاری از منابع و مقالات معرفی و بررسی شده‌اند، اما گستره روایات اهداف که بالغ بر شصت و یک روایت است، و با حذف مفاهیم مشابه به بیست و دو حدیث، تقلیل می‌یابد؛ محور این پژوهش واقع شد. برای این منظور این پژوهش، ضمن گزارشی از روایات و نگاهی به مصادر معتبر شیعه و سنی، نمایه موضوعی روایات را مورد بررسی قرار می‌دهد و برای فهم و آشنایی با معارف و محتوای روایات، به شرح و تحلیل مؤلفه‌های پرتکرار آن چون: صله رحم، تکریم جایگاه خانواده، پرهیز از خشونت، رحمت، مهر، خردگرایی و توحید پرداخته است. کلیدواژه‌ها: بعثت پیامبر اسلام، هدف بعثت، تحلیل مضامین روایات.

درآمد

هدف بعثت پیامبر اسلام از مباحث کلیدی در معارف دینی است و تحلیل و پژوهش در باره این حقیقت، در درک درست از دین و دینداری تأثیر دارد. قرآن کریم در آیاتی به بیان اهداف بعثت به صورت صریح یا ضمنی پرداخته است. همچنین خود پیامبر صلی الله علیه و آله و اوصیای ایشان نیز بارها و بارها از اهداف بعثت سخن گفته‌اند. در باره بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله روایات زیادی در منابع شیعه و اهل تسنن وجود دارد که بیش از دویست و هشتاد روایت

۱. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.

۲. کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث.

است؛ اما روایاتی که اهداف بعثت را دنبال می‌کند، از میان این روایات به شصت و یک عدد محدود می‌شود. این نوشته می‌کوشد پس از گردآوری سخنان پیامبر ﷺ و ائمه اهل بیت علیهم السلام در باره اهداف بعثت به تحلیل آنها بپردازد و ارزش‌های بازگوشده را رده‌بندی و اولویت‌بندی نماید. در این پژوهش با جست و جودر میان منابع معتبرروایی شیعه و سنی، روایات مربوط به اهداف بعثت انتخاب شدند و با حذف روایات مکرر، ۲۲ روایت ارزیابی شده است. کثرت نقل و عنوان شدن روایات منتخب در کتب معتبرروایی سبب اطمینان به صدور آنها می‌گردد. تعدادی از روایات نیز به صورت‌های گوناگون، اما با مضمون واحدی در کتب روایی مطرح شده که در پاورقی به آنها اشاره شده است. آنچه در این مقاله بدان پرداخته می‌شود در دو عنوان دنبال خواهد شد: ۱. گزارش اجمالی روایات و بیان نمایه‌ها، ۲. تحلیل نمایه‌ها. در پایان هم جمع‌بندی و نتیجه‌گیری بحث خواهد آمد.

بخش اول. گزارش اجمالی از روایات و بیان نمایه‌ها

حدیث اول

قَالَ الصَّادِقُ عَلَيْهِ السَّلَامُ... وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: بُعِثْتُ لِلْحِلْمِ مَرْكَزًا وَلِلْعِلْمِ مَعْدِنًا وَلِلصَّبْرِ مَسْكَنًا.^۳

نمایه موضوعی

۱. حلم، ۲. علم و دانش، ۳. صبر و تحمل.

حدیث دوم

... فَبُعِثَ فِيهِمْ رَسُولُهُ وَوَاتَرَ إِلَيْهِمْ أَنْبِيَاءُهُ لِيَسْتَأْذِنُوهُمْ مِثَاقَ فِطْرَتِهِ وَيَذَكِّرُوهُمْ مَنْسَى نِعْمَتِهِ وَيَحْتَجُّوا عَلَيْهِمْ بِالتَّبْلِيغِ وَيُثِيرُوا لَهُمْ دَفَائِنَ الْعُقُولِ وَيُزَوِّدُوهُمْ آيَاتِ الْمَقْدِرَةِ...^۴

نمایه موضوعی

۱. باز طلب کردن میثاق فطرت، ۲. یادآوری نعمت‌ها (شکرگزاری)، ۳. هدایت و احتیاج به مدد برهان، ۴. بارورکردن گنجینه‌های دانش پنهانی، ۵. نشان دادن آیات و نشانه‌های نوشته شده.

حدیث سوم

.... مُحَمَّدٌ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ عِيسَى، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ، عَنْ الْحُسَيْنِ

۳. مصباح الشریعة، ص ۱۵۵؛ بحارالانوار الجامعة لدرر الاخبار ائمه اطهار، ج ۶۸، ص ۴۲۲-۴۲۳.

۴. شرح نهج البلاغة، ص ۲۳.

بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - لَمْ يَبْعَثْ نَبِيًّا إِلَّا بِصِدْقِ الْحَدِيثِ وَادَاءِ الْأَمَانَةِ إِلَى الْبَرِّ وَالْفَاجِرِ.^۵

نمایه موضوعی

۱. صداقت و راستگویی، ۲. امانت داری.

حدیث چهارم

... قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام: أَدْعُو لَوَالِدَيَّ إِذَا كَانَا لَا يَعْرِفَانِ الْحَقَّ، قَالَ: ادْعُ لَهُمَا وَتَصَدَّقْ عَنْهُمَا، وَإِنْ كَانَا حَيَّيْنِ لَا يَعْرِفَانِ الْحَقَّ، فَدَارِهِمَا، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ بَعَثَنِي بِالرَّحْمَةِ لَا بِالْعُقُوقِ.^۶

نمایه موضوعی

۱. رحمت و مهر، ۲. نهی نافرمانی و سرکشی، ۳. اهمیت جایگاه والدین نزد فرزندان، ۴. مدارا در طول حیات والدین، ۵. دعا و صدقه پس از مرگ والدین.

حدیث پنجم

... لَمْ يُرْسِلْنِي اللَّهُ تَعَالَى بِالرَّهْبَانِيَّةِ، وَلَكِنْ بَعَثَنِي بِالْحَنِيفِيَّةِ السَّهْلَةِ السَّمْحَةِ، أَصُومُ وَأُصَلِّي وَأَلْمَسُ أَهْلِي، فَمَنْ أَحَبَّ فِطْرَتِي فَلْيَسْتَنْ بِسُنَّتِي وَمِنْ سُنَّتِي النَّكَاحُ.^۷

نمایه موضوعی

۱. شریعت رویگردان از غیر حق، ۲. شریعت آسان گیر، ۳. شریعت بدون ضیق و تنگنا،

۵. الکافی، ج ۲، ص ۱۰۴؛ مشکاة الانوار فی غرر الاخبار، ص ۴۶، ۵۲ و ۱۷۱؛ مجموعه ورام، ج ۲، ص ۱۸۸. در کتاب الاختصاص روایت به این صورت عنوان شده است: «بعث الله مائة الف نبی... بصدق الحديث واداء الامانة» (الاختصاص، ص ۲۶۳) و در کتاب الكامل، روایت این گونه بیان می شود: «بعثنی الله بالصدق» (الكامل فی ضعفاء الرجال، ج ۴، ص ۲۵۶).

۶. الکافی، ج ۲، ص ۱۵۹؛ مشکاة الانوار، ص ۱۵۹. در تعدادی از منابع، روایت با این مضمون عنوان می شود: «بعثت رحمة و لم ابعث عذابا» (شرح نهج البلاغة، ج ۱۱، ص ۲۲۱؛ مناقب امیر المؤمنین، ج ۱، ص ۴۸۶؛ کنز العمال، ج ۱۱، ص ۴۲۶؛ جامع الصغير، ج ۱، ص ۳۹۵).

۷. الکافی، ج ۵، ص ۴۹۴؛ مسند احمد، ج ۵، ص ۲۶۶؛ الامالی (طوسی)، ص ۵۲۷؛ المجموع شرح المذهب، ج ۱۱، ص ۴۵۰ و ج ۱۴، ص ۲۷۰؛ شرح نهج البلاغة، ج ۱۵، ص ۱۴۴؛ اعلام الدین فی صفات المؤمنین، ص ۱۹۱؛ تذکرة الفقهاء، ج ۲، ص ۳۵۵؛ ج ۱، ص ۸۷؛ المحصول فی علم اصول الفقه، ج ۵، ص ۱۷۵؛ ج ۶، ص ۳۱؛ مجمع الزوائد، ج ۴، ص ۳۰۲؛ ج ۵، ص ۲۷۹؛ عوالی اللئالی، ج ۱، ص ۳۸۱. در رجال الکشی، ص ۵۱۹، روایت به این صورت نقل شده است: «ما بعث الله محمدا و انبیاء قبله الا بالحنفیه...» و در المسائل الناصریات، ص ۴۶، این گونه روایت نقل شده است: «بعثت علی الشریعة السهلة السمحة». در کنز العمال، ج ۴، ص ۳۱۸، ج ۳، ص ۶۶۹ روایت این گونه بیان می شود: «بعثنی بالحنفیه السمحة دین ابراهیم»؛ الجامع الصغير، ج ۱، ص ۴۸۶؛ مجموعه ورام، ج ۲، ص ۵۴.

۴. مساوات بین احکام و رسیدگی به خانواده، ۵. اقامه نماز.

حدیث ششم

... قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ اللَّهَ - عَزَّوَجَلَّ - بَعَثَنِي رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ وَلِأَمْحَقَّ الْمَعَازِفَ وَ الْمَزَامِيرَ وَأُمُورَ الْجَاهِلِيَّةِ وَالْأَوْثَانَ وَقَالَ أَقْسَمَ رَبِّي أَنِّي لَا يَشْرَبُ عَبْدٌ لِي فِي الدُّنْيَا خَمْرًا إِلَّا سَقَيْتُهُ مِثْلَ مَا شَرِبَ مِنْهَا مِنَ الْحَمِيمِ...^۸

نمایه موضوعی

۱. رحمت برای عالمیان، ۲. محو آلات لهو و لعب، ۳. مبارزه با سنت های جاهلی و بت پرستی، ۴. نهی از شرب خمر.

حدیث هفتم

... قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: عَلَيْكُمْ بِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ، فَإِنَّ اللَّهَ - عَزَّوَجَلَّ - بَعَثَنِي بِهَا، وَإِنْ مِنْ مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ أَنْ يَغْفُوَ الرَّجُلُ عَمَّنْ ظَلَمَهُ، وَيُعْطَى مِنْ حَرَمَةٍ، وَيَصِلَ مَنْ قَطَعَهُ، وَأَنْ يَعُودَ مَنْ لَا يَعُودُهُ.^۹

نمایه موضوعی

۱. مکارم اخلاق، ۲. گذشت در برابر ظلم، ۳. چشم پوشی از تحریم، ۴. پیوند با دیگران، ۵. عیادت از بیماران.

۸. الکافی، ج ۶، ص ۳۹۶؛ مستند ابی داود طیالسی، ص ۱۵۵؛ مستند احمد، ج ۵، ص ۲۵۷؛ الامالی (صدوق)، ص ۴۱۷ و ص ۵۰۲؛ المعجم الکبیر، ج ۸، ص ۱۹۸ - ۱۹۷؛ روضة الواعظین، ج ۲، ص ۴۶۴؛ کنز العمال، ج ۵، ص ۴۸۹ و ج ۱۱، ص ۴۴۵ و ج ۱۵، ص ۲۲۶ - ۲۲۷ روایت را این گونه آورده است: «بعث الله محمد ﷺ بالحق ليخرج عبادة من عبادة الاوثان الى عبادة الله...».

۹. الامالی (طوسی)، ص ۴۷۸؛ و طوسی همچنین در الامالی، ص ۵۹۶ این روایت را با سند دیگر و عبارات دیگری نیز نقل می کند: «... قال سمعت النبي ﷺ يقول: بعثت بمكارم الاخلاق ومحاسنها وسمعتة ﷺ يقول: استتمام المعروف افضل من ابتدائه»؛ الموطاء، ج ۲، ص ۳۸۱ روایت را: «بعثت لاتمم حسن الاخلاق» آورده است؛ ادب المفرد، ص ۶۷، «انما بعثت لاتمم صالحی الاخلاق» روایت می کند. فقه الرضاء ﷺ، ص ۳۵۳ روایت را این گونه نقل کرده است: «بعثت بمكارم الاخلاق»؛ در مكارم الاخلاق، ص ۲۷۷ و السنن الکبری، ج ۱۰، ص ۱۹۲ روایت این طور آمده است: «انما بعثت لاتمم مكارم الاخلاق»؛ در الاختصاص، ص ۱۱۴ و سعد السعود، ص ۹۳، روایت این گونه نقل شده است: «بعثني بالكرامة»؛ در این دسته از روایات این مضمون عنوان گردیده است: «بعثت لاتمم صالح الاخلاق» (مشكاة الانوار ص ۲۴۳ و ۴۲۵؛ مستند احمد، ج ۲، ص ۳۸۱؛ سنن الکبری، ج ۱۰، ص ۱۹۲) و در منابع زیر «انما بعثت على تمام محاسن الاخلاق» روایت شده است. مكارم الاخلاق، ص ۸؛ مجمع الزوائد، ج ۸، ص ۲۳، المعجم الکبیر، ج ۲۰، ص ۶۶، الکرم والجود وسخاء النفوس، ص ۳۳.

حدیث هشتم

... عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَحْمَدُ، أَنَا رَسُولُ الرَّحْمَةِ، أَنَا رَسُولُ الْمَلَحَمَةِ، أَنَا الْمُفْقَى، وَالْحَاشِرُ، بُعِثْتُ بِالْجِهَادِ وَلَمْ أُبْعَثْ بِالزَّرَاعِ.^{۱۰}

نمایه موضوعی

۱. پیامبر رحمت، ۲. پیامبر واقعه بزرگ، ۳. پیامبر جهاد.

حدیث نهم

... فَتَغَيَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَقَالَ: إِنِّي لَمْ أُبْعَثْ لِأَعَذِّبِ بِعَذَابِ اللَّهِ، إِنَّمَا بُعِثْتُ بِضَرْبِ الرِّقَابِ وَشَدِّ الْوَتَاقِ.^{۱۱}

نمایه موضوعی

۱. نهی از شکنجه‌گری، ۲. اجرای حدود.

حدیث دهم

... حَتَّى نَسْأَلَ النَّبِيَّ ﷺ فَذَكَرْنَا لَهُ، فَقَالَ: تَسْمَوُا بِاسْمِي، وَلَا تَكْتُمُوا بِكُنْيَتِي، فَإِنَّمَا بُعِثْتُ قَاسِمًا بَيْنَكُمْ.^{۱۲}

نمایه موضوعی

۱. تنها قسمت کننده.

حدیث یازدهم

... فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - لَمْ يَبْعَثْنِي مُعَنِّفًا، وَلَكِنْ بَعَثَنِي مُعَلِّمًا مُبَشِّرًا.^{۱۳}

۱۰. الطبقات الكبرى، ج ۱، ص ۱۰۵؛ كنز العمال، ج ۱۱، ص ۴۶۲؛ تاريخ المدينة المنورة، ج ۲، ص ۶۳۲ (در پاورقی كتاب ذكر شده در اصل بعثت بالحصاد ولم ابعث بالزراعة بوده است). عمدة القاری هم حدیث را به این صورت ذکر می‌کند: بعثت بالحصاد ولم ابعث بالزراع. در سایر مصادر زیر روایت با این مضمون عنوان گردیده است: «ان الله بعثني نبياً مرحمة و ملحمة ولم يبعثني تاجراً ولا زارعاً»؛ عوالی اللغالی، ج ۳، ص ۲۰۳؛ المذهب البارع فی شرح المختصر النافع، ج ۲، ص ۳۳۳؛ كنز العمال، ج ۴، ص ۲۸۲؛ ج ۱۱، ص ۴۴۴.

۱۱. المصنف، ج ۷، ص ۶۵۸؛ كنز العمال، ج ۵، ص ۳۹۴.

۱۲. مسند احمد، ج ۳، ص ۳۰۳؛ ج ۳، ص ۳۶۹؛ صحيح البخاری، ج ۴، ص ۴۹؛ صحيح مسلم، ج ۶، ص ۱۷۰؛ المستدرک علی الصحيحین، ج ۴، ص ۲۷۷؛ تاريخ مدينة دمشق، ج ۳، ص ۳۷؛ تغلیق التعليق، ج ۳، ص ۴۷۱؛ عمدة القاری، ج ۱۵، ص ۳۸؛ كنز العمال، ج ۱۶، ص ۴۲۱؛ ج ۱۶، ص ۴۲۸.

۱۳. مسند احمد، ج ۳، ص ۳۲۸؛ الاستبصار، ج ۶، ص ۳۱؛ الجامع الصغير، ج ۱، ص ۳۹۵؛ در التمهید، ج ۵، ص ۱۱۸ این گونه آمده است: «... معلماً مبشراً»؛ در تخريج الاحادیث والاثار، ج ۳، ص ۱۰۶ و تحفة الاحوفی، ج ۹، ص ۱۶۳ نقل به این صورت

نمایه موضوعی

۱. نفی ستمگری و بی رحمی، ۲. علم آموزی، ۳. آسان گیری.

حدیث دوازدهم

... قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: بُعِثْتُ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ بِالسَّيْفِ حَتَّى يَعْبُدَ اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَجَعَلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رَمْحِي، وَجَعَلَ الدِّلَّةَ وَالصِّغَارُ عَلَى مَنْ خَالَفَ أَمْرِي، وَمَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ.^{۱۴}

نمایه موضوعی

۱. اهمیت اقامه توحید حتی با نیروی شمشیر، ۲. رزق و روزی زیر سایه سر نیزه، ۳. حقارت؛ ثمره عناد با فرمان پیامبر.

حدیث سیزدهم

..... قَالَ بَعَثَنِي اللَّهُ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى - بِالْإِسْلَامِ، قَالَ: وَمَا الْإِسْلَامُ؟ قَالَ: شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، أَخَوَانِ نَصِيرَانِ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - مِنْ أَحَدٍ تَوْبَةً أَشْرَكَ بَعْدَ إِسْلَامِهِ، قَالَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا حَقُّ زَوْجِ أَحَدِنَا عَلَيْهِ؟ قَالَ: تُطْعِمُهَا إِذَا أَكَلَتْ، وَتَكْسُوهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ، وَلَا تَضْرِبُ الْوَجْهَ...^{۱۵}

نمایه موضوعی

۱. مبعوث به اسلام، ۲. توحید، ۳. نبوت، ۴. برپای داشتن نماز، ۵. پرداخت زکات،

است: «لم يبعثنى معتناً ولا متعنتاً... معلماً ميسراً»؛ در العلم والحكمة في الكتاب والسنة، ص ۲۲۰ روایت این طور نقل شده است: «بعثت معلماً فهو لاء افضل».

۱۴. مسند احمد، ج ۲، ص ۵۰؛ المصنف، ج ۴، ص ۵۷۵؛ در کتاب الکافی، ج ۲، ص ۲۸ «فبعث الانبياء الى قومهم بشهادة ان لا اله الا الله» در باره این روایت دیده شد: المبسوط، ج ۱۰، ص ۳؛ تكملة الثانية المجموع شرح المذهب، ج ۱۹، ص ۴۰۹؛ سير اعلام النبلاء، ج ۱۵، ص ۵۰۹؛ ج ۱۶، ص ۲۴۲؛ تاريخ مدينة دمشق، ج ۶۷، ص ۲۵۷؛ تخريج الاحاديث والاثار، ج ۴، ص ۲۲۹؛ مجمع الزوائد، ج ۵، ص ۲۶۷، ج ۶ ص ۴۹؛ كنز العمال، ج ۴، ص ۲۸۶؛ كشف الخفا ومزيل الالباس عما اشتهر من الاحاديث على السنة الناس، ج ۱، ص ۴۳۱. كليني در كتاب الکافی، ج ۲، ص ۲۸ این گونه روایت می کند: «فبعث الانبياء الى قومهم بشهادة ان لا اله الا الله»؛ و مسند الشاميين، ج ۳، ص ۲۳۱ این گونه روایت را آورده است: «... ثم قال ارفعوا ايديكم وقلوا لا اله الا الله... اني بعثت بها»؛ در كتب ذيل روایت به این صورت مطرح شده «و الذي بعثني بالحق بشيراً لا يعذب الله بالنار موحداً ابداً»؛ الامالي (صدوق)، ص ۱۹۳، ۲۹۵ و ۲۹۶؛ بحار الانوار، ج ۳، ص ۱؛ و توحيد در منابع زير با این روایت تأكيد می شود: «بعثني الى العباد ادعهم الى ان يعبدوا الله لا يشركوا به شيئاً». مسند احمد، ج ۵، ص ۴۲۷؛ مستدرک على الصحيحين، ج ۳، ص ۱۸۰؛ كنز العمال، ج ۱۳، ص ۲۹۲؛ در الامالي (طوسي)، ص ۵۸۳ روایت را در قالب «هل للجنة ثمن؟ قال: نعم. قال: ما ثمنها؟ قال: لا اله الا الله يقولها العبد الصالح مخلصاً بها، قال: وما اخلاصها؟ قال: العمل بما بعثت به في حقه» آمده است.

۱۵. مسند احمد، ج ۴، ص ۴۴۶ - ۴۴۷؛ المعجم الاوسط، ج ۶، ص ۲۷۵ - ۲۷۶؛ كنز العمال، ج ۱، ص ۹۶.

۶. حرمت شرک، ۷. رسیدگی به حقوق خانواده، ۸. پرهیز از خشونت در حريم خانواده.

حدیث چهاردهم

... قَالَ مَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ مِنَ الْهُدَى، وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ أَصَابَ أَرْضًا، فَكَانَ مِنْهَا نَقِيَّةٌ قِيلَتْ الْمَاءُ، فَأَنْبَتَتْ الْكَلَّا وَالْعُشْبَ الْكَثِيرَ، وَكَانَتْ مِنْهَا أَجَادِبُ أَمْسَكَتِ الْمَاءُ، فَتَنَفَعَ اللَّهُ بِهَا النَّاسَ، فَشَرِبُوا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا وَاصَابَتْ مِنْهَا طَائِفَةٌ أُخْرَى، إِنَّمَا هِيَ قِيعَانٌ لَا تُمْسِكُ مَاءً، وَلَا تُنْبِتُ كَلًّا، فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ فَقَّهَ فِي دِينِ اللَّهِ، وَنَفَعَهُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ، فَعَلِمَ وَعَلَّمَ وَمَثَلُ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْسًا، وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللَّهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ^{۱۶}.

نمایه موضوعی

۱. هدایت و علم، ۲. آموختن، ۳. آموزاندن.

حدیث پانزدهم

... قَالَ: إِنِّي لَمْ أُبْعَثْ لَعَنًا، وَإِنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَةً^{۱۷}.

نمایه موضوعی

۱. نفی لعنت کردن، ۲. پیامبر رحمت.

حدیث شانزدهم

... قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَعَلَّمُ أَنِّي رَحْمَةٌ مُهْدَاةٌ، بُعِثْتُ بِرَفْعِ قَوْمٍ وَوَضْعِ آخَرِينَ^{۱۸}.

نمایه موضوعی

۱. پیامبر رحمت، ۲. رفعت و برافراشتن گروهی، ۳. کوچک کردن دیگران.

حدیث هفدهم

... قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: بُعِثْتُ دَاعِيًا وَمُبَلِّغًا، وَلَيْسَ إِلَيَّ مِنَ الْهُدَى شَيْءٌ، وَجُعِلَ إِبْلِيسُ مُزْنِيًّا، وَلَيْسَ إِلَيْهِ مِنَ الصَّلَاةِ شَيْءٌ^{۱۹}.

۱۶. صحیح البخاری، ج ۱، ص ۲۸؛ صحیح مسلم، ج ۷، ص ۶۳؛ سنن الکبری، ج ۳، ص ۴۲۷؛ صحیح ابن حبان، ج ۱، ص ۱۷۶؛ صحیح مسلم بشرح النووی، ج ۱۵، ص ۴۶؛ تعلیق التعلیق، ج ۲، ص ۸۳؛ عمدة القاری، ج ۲، ص ۷۶؛ منیة المرید، ص ۱۰۲؛ کنز العمال، ج ۱، ص ۱۷۷؛ المجموع شرح المهدب، ج ۱، ص ۱۸.

۱۷. الجامع الصحیح، ج ۸، ص ۲۴؛ الادب المفرد، ص ۷۵-۷۶؛ الضعفاء الکبیر، ج ۴، ص ۳۶۶؛ تاریخ مدینه دمشق، ج ۴، ص ۹۱؛ کنز العمال، ج ۳، ص ۶۱۵؛ المعجم الکبیر، ج ۱۹، ص ۱۸۹.

۱۸. تاریخ مدینه منوره، ج ۲، ص ۶۳۸؛ تاریخ بغداد او مدینه السلام، ج ۱۴، ص ۱۴؛ کنز العمال، ج ۱۱، ص ۴۲۳؛ ج ۱۱، ص ۴۴۵.

۱۹. الضعفاء الکبیر، ج ۲، ص ۹؛ طبقات المحدثین یاصبهان والواردین علیها، ج ۴، ص ۲۹۴؛ تاریخ جرجان، ص ۳۹۵؛ تاریخ مدینه

نمایه موضوعی

۱. دعوت و تبلیغ، ۲. پیامبر هدايت.

حدیث هیجدهم

... قَالَ: فَلِمَ بَعَثَنِي اللَّهُ إِذَا؟ إِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - لَا يُقَدِّسُ أُمَّةً لَا يُعْطُونَ الضَّعِيفَ مِنْهُمْ حَقَّهُ. ۲۰

نمایه موضوعی

۱. بازگرداندن حق ضعفا.

حدیث نوزدهم

.....رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ وَلِيَ مِنْكُمْ عَمَلًا فَحَبَّبَ بَابَهُ عَنْ ذِي حَاجَةٍ الْمُسْلِمِينَ حَبَّبَهُ اللَّهُ أَنْ يَلِجَ بَابَ الْجَنَّةِ، وَمَنْ كَانَتْ هِمَّتُهُ الدُّنْيَا حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ جَوَارِي، فَإِنِّي بُعِثْتُ بِخَرَابِ الدُّنْيَا وَلَمْ أُبْعَثْ بِعِمَارَتِهَا. ۲۱

نمایه موضوعی

۱. مذمت دنیا و بی اعتنایی به آن.

حدیث بیستم

.... بِمَ بُعِثْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: بِالْعُقْلِ، قَالَ: فَكَيْفَ لَنَا بِالْعُقْلِ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِنَّ الْعُقْلَ لَا غَايَةَ لَهُ، وَلَكِنْ مَنْ أَحَلَّ حَلَالَ اللَّهِ وَحَرَّمَ حَرَامَهُ سَمِيَ عَاقِلًا... ۲۲

دمشق، ج ۵۶، ص ۳۰۲ و ۳۰۳؛ الموضوعات، ج ۱، ص ۲۷۲؛ الكشف الحثيث عن رمي بوضع الحديث، ص ۱۰۵؛ الجامع الصغير في احاديث البشير النذير، ج ۱، ص ۴۸۷؛ در منابع زیر «بعثت مبلغا و لم يبعثني متعتنا» نقل شده است: الكشف عن حقائق التنزيل و عيون الاقاويل، ج ۳، ص ۲۵۸؛ تخریج الاحاديث والاثار، ج ۳، ص ۱۰۵؛ كنز العمال، ج ۱۱، ص ۴۲۶؛ سنن الكبرى، ج ۷، ص ۳۸؛ كشف الخفا و مزيل الالباس، ج ۱، ص ۲۱۱؛ و در تعداد ديگري از منابع «ان الله لم يبعث نبيا الا مبلغا» آمده است: المصنف ج ۱۱، ص ۱۶۳؛ روايتي به اين صورت در معجم الكبير، ج ۱۹، ص ۱۸۹ نیز مطرح می شود «لم ابعث لغانا بعثت داعيا ورحمة»؛ و با اين مضمون «بعثت داعيا ورحمة»: در مجمع الزوائد، ج ۵، ص ۲۲۰؛ كنز العمال، ج ۶، ص ۵۹؛ در الامالي (صدوق) «داعيا الى الله»، ص ۱۵۸؛ و در الامالي (طوسي)، ص ۵۶۱ «داعيا الى الحق»؛ در مناقب آل ابی طالب، ج ۴، ص ۳۷۸ «داعيا الى جناته» عنوان شده است؛ و در منابع ذيل تكيه بر دعوت گربودن در كنار موعظه حسنه عنوان می شود: «انما بعثني ادعوا الى سبيله بالحكمة و الموعظة الحسنة»: الاحتجاج، ج ۱، ص ۱۰۰؛ كشف الغمة في معرفة الائمة، ج ۱، ص ۱۸۵ - كنز العمال، ج ۶، ص ۵۹؛ مجمع الزوائد، ج ۵، ص ۲۲۰؛ معجم الكبير، ج ۲۲، ص ۳۷۴.

۲۰. المعجم الكبير، ج ۱۰، ص ۲۲۲؛ المعجم الاوسط، ج ۵، ص ۱۶۳.

۲۱. المعجم الكبير، ج ۲۲، ص ۳۰۱ و ۳۰۲؛ كنز العمال، ج ۳، ص ۲۲۸؛ ج ۶، ص ۴۱؛ مجمع الزوائد، ج ۵، ص ۲۱۱.

۲۲. الكامل، ج ۳، ص ۱۰۱ و ۱۰۰؛ العقل و الجهل في الكتاب و السنة، ص ۱۰۶.

نمایه موضوعی

۱. عقل‌گرایی و خردورزی، ۲. خسران و زوال اعمال بدون بهره بردن از نیروی عقل.

روایت بیست و یکم

... قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَمَّا نَزَلَتْ سُورَةُ بَرَاءَةِ، قَالَ: بُعِثْتُ بِمُدَارَاةِ النَّاسِ، قَالَ سَهْلٌ: فَمَنْ خَالَطَهُمْ دَارَاهُمْ وَلَمْ يُمَارِهِمْ، فَإِنَّ مِدَارَاتِهِمْ صَدَقَةٌ، وَمُدَارَاةُ الْوَالِدِ فَرِيضَةٌ، وَمُدَارَاةُ ذَوِي الْأَرْحَامِ سُنَّةٌ، وَمُدَارَاةُ السُّلْطَانِ طَاعَةٌ، وَمُدَارَاةُ أَهْلِ الْبَيْدِ مُدَاهَنَةٌ، وَمُدَارَاةُ الْأَحْمَقِ شَرَفٌ...^{۲۳}

نمایه موضوعی

۱. مدارا با مردم، ۲. مدارا در جایگاه صدقه، ۳. مدارا با مفهوم فریضه، ۴. مدارا در مفهوم سنت، ۵. مدارا در مقام اطاعت، ۶. مدارا در معنای سازش، ۷. مدارا به معنای شرافت.

حدیث بیست و دوم

... قُلْتُ لَهُ: بِمَ بُعِثْتَ يَا مُحَمَّدُ! قَالَ: بِصِلَةِ الْأَرْحَامِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ^{۲۴}

نمایه موضوعی

۱. پیامبر صداقت، ۲. صله رحم، ۳. برپای داشتن نماز، ۴. پرداخت زکات.

بخش دوم. تحلیل نمایه‌ها

در یک جمع‌بندی کلی در باره نمایه‌های برآمده از درون روایات، سه دسته از مفاهیم و آموزه‌های دینی در زمینه اخلاق، احکام و اعتقادات نمود خواهد یافت. تعداد کل نمایه‌های ما در این بخش ۶۱ مورد را شامل می‌شد که از درون ۲۲ روایت بعثت استخراج شدند. در این بین ۳۹ مورد به حوزه اخلاق مرتبط می‌شود که در ۲۱ روایت مورد تأکید واقع شدند. مفاهیمی همچون شکرگزاری و صداقت و رحمت در کنار خردگرایی و فضایل اخلاقی چون مدارا و

۲۳. شعب الایمان، ج ۶، ص ۳۵۱؛ کنز العمال، ج ۳، ص ۴۰۷؛ الجامع الصغیر، ج ۱، ص ۴۸۷؛ کشف الخفا و مزیل الالباس، ج ۱، ص ۲۸۷ (از کتاب شعب الایمان بیهقی حدیث را برگزیده و می‌افزاید: بعثت بمداراة الناس و مشهور در زبان مردم امرت بمداراة الناس است). در منابع ذیل روایت به این صورت عنوان می‌شود: واما السنة من نبیه، فمداراة الناس: الامالی (صدوق)، ص ۳۲۹؛ روضة الواعظین، ص ۴۲۲؛ مشکاه الانوار، ص ۸۵؛ در سایر منابع روایت به این صورت مطرح می‌شود: «امر نبیه بمداراة الناس» (اصول الکافی، ج ۲، ص ۲۴۱؛ صفات الشیعة، ص ۳۸؛ عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۲۳۳؛ الکامل، ج ۲، ص ۱۵؛ تحف العقول، ص ۴۸؛ اعلام الدین فی صفات المؤمنین، ص ۱۱).

۲۴. تاریخ مدینه دمشق، ج ۶۶، ص ۳۰۷؛ الطرائف فی معرفة مذهب الطوائف، ص ۳۰۴.

احسان به والدین و پرهیز از خشونت و... با تکرار و تأکید در روایات بیشترین سهم را در شناخت اولویت‌های بعثت نشان می‌دهند و عناوینی که ذیل احکام تعریف می‌شود، یازده مورد را شامل می‌شوند که اقامه نماز و زکات در کنار جهاد و مبارزه با سنت‌های جاهلی ذیل این عنوان تعریف می‌شوند. در زمینه اعتقادات و مفاهیم آن نیز تأکید بر یاد کردن خداوند به وحدانیت در کنار اعتقاد به نبوت و برشمردن شاخصه‌های شریعت پیامبر یازدهم مورد را در برمی‌گیرند و به همین منظور، در ادامه به ارائه این مفاهیم در قالب جدول و نمودارهای فراوانی خواهیم پرداخت.

اولویت‌ها در دایره آموزه‌های دینی

جدول شماره ۱. فراوانی مؤلفه‌ها در حوزه آموزه‌های دینی

ردیف	مؤلفه‌ها	شرح
۱	مؤلفه‌های اخلاقی	۲۱ روایت
۲	مؤلفه‌های فقهی	۶ روایت
۳	مؤلفه‌های اعتقادی	۵ روایت

الف. مؤلفه‌های اخلاقی

یکی از اساسی‌ترین اهداف بعثت، نهادینه کردن اخلاق و کرامات اخلاقی در میان انسان‌هاست که از سوی پیامبر در جهت هدایت و شکوفایی کمالات انسانی به کار بسته شده است. پیامبر اسلام نماینده مکتبی است که در کلام الهی قرآن دارای «خلق عظیم»^{۲۵} معرفی می‌شود و تأثیر این ویژگی در کلام پیامبر بیشترین شاخصه‌ها را در زمینه اهداف بعثت به حوزه اخلاق منتهی می‌کند.

جدول شماره ۲. فراوانی مؤلفه‌های اخلاقی

مؤلفه‌های اخلاق	صبر	صدق	صله رحم	مدارا	مزمّت دنیا	مکارم اخلاق	هدایت	شکرگزاری
۲ مورد	۱ مورد	۵ مورد	۱ مورد	۵ مورد	۱ مورد	۱ مورد	۱ مورد	۵ مورد
۱ مورد	۲ مورد	۶ مورد	۳ مورد	۱ مورد	۱ مورد	۳ مورد	۱ مورد	۱ مورد

۲۵. وَ اِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ؛ و راستی که تو را خویی والا است (سوره قلم، آیه ۴).

مفاهیم پرتکرار در حوزه اخلاق

در میان مؤلفه‌های برآمده از روایات بعثت مفاهیم اخلاقی بیشترین تأکید و فراوانی را به خود اختصاص داده است و مفاهیمی همچون: پرهیز از خشونت، خردگرایی، صله رحم و تکریم جایگاه خانواده در کنار رحمت و مهرورزی از فراوانی بیشتری برخوردار بودند.

۱. صله رحم و تکریم جایگاه خانواده:

اهمیت این ویژگی والای اخلاقی و سازندگی و اصلاح آن در حدی است که بعد از شرک، ترک آن دشمن‌ترین اعمال در نزد خداوند بوده و قطع صله رحم در قرآن نیز از مصادیق فساد در روی زمین به شمار می‌آید.^{۲۶} ازدواج و مساوات در اصول عقاید و حفظ حریم خانواده نیز جنبه دیگری از شریعت پیامبر را نشان می‌دهد که مفاهیم و مبانی این روایت را می‌توان در گروه‌های زیر دسته‌بندی کرد:

یکم. از ویژگی‌های شریعت پیامبر، تأکید بر احیای فطرت جمعی است (نفی رهبانیت)؛ دوم. زوجیت از مبانی مؤکد اسلام هدفی است که عامل تکامل انسان‌هاست (هُنَّ لِبَاسٍ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ)؛ سوم. حفظ حریم خانواده نیز از مبانی مؤکد شریعت اسلام بوده و فضیلتی هم‌تراز با ارکان دین دارد.

در صله رحم نوعی برآورده شدن احساس امنیت با اتکا به پشتیبانی و استمداد ارحام وجود دارد که نیازی فطری است.

۲. پرهیز از خشونت (رفتاری، بیانی):

پرهیز از خشونت در دو حوزه بیان و رفتار از دیگر شاخصه‌ها و ملاک‌های پیامبر در زمینه اهداف بعثت است که پس از تکریم خانواده و خویشان بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. نهی درشتی و سرکشی در برابر والدین، نفی شکنجه‌گری و تأکید بر حفظ حریم قانون، نهی از سخت‌گیری و درشتی در تعلیم و تربیت، نهی از خشونت در حریم خانواده، پرهیز از خشونت بیانی پرهیز از خشونت و نهی آن در حریم خانواده، مصادیق این مهم در کلام پیامبر است.

نهی از خشونت در حوزه بیانی: در حوزه بیانی، لعن کردن و ناسزاگویی و طعنه زدن، از جمله شاخصه‌های ضد اخلاقی است که آفت زبان بوده و بدیهی است که اصلاح سخن در ارتباطات افراد در جامعه فضیلت اخلاق و مورد تأیید پیامبر ﷺ است که با توجه به

۲۶. رک. علم اخلاق اسلامی، ج ۲، ص ۳۴۲-۳۴۹.

احادیث اهداف بعثت، پیامبر خویشتن را مبرا از آن دانسته و برجانبه تعلیمی و تبلیغی و قانونی رفتار تأکید شده است.

نفی خشونت در حوزه رفتار: نفی خشونت در حوزه رفتار نیز یکی از مبانی اخلاقی مؤکد پیامبر در زمینه اهداف بعثت است و تأکید وی بر اجرای حدود در محدوده قانون و اصرار بر نفی شکنجه‌گر بودن از ویژگی‌های بارز اخلاقی و الگوهای سازنده اخلاق در جهت ایجاد نظم و احترام به قانون در دایره جامعه است.^{۲۷} توصیه‌ای که پیامدهای اجتماعی آن: ۱. ایجاد احساس امنیت و آرامش اجتماعی در جامعه است؛ ۲. قانون‌مداری را در جهت برقراری نظم و جلوگیری از هرج و مرج آموزش می‌دهد، رعایت قانون در عرصه عمل یکی از اصول راهیابی به حقیقت اسلام است.^{۲۸}

پرهیز از خشونت در دو حوزه بیانی و رفتاری جایگاه اخلاق اجتماعی و بنیان‌گذاری جامعه مدنی در پرتو عمل به قانون را تعلیم می‌دهد. اهمیت پرهیز از تند و درشتی در رفتار و کلام و تأثیرات نفی خشونت در بارور ساختن اخلاق و ایجاد نظم در جامعه و برقراری امنیت روانی و اجتماعی، حاصل عمل به این توصیه‌های پیامبر است. پیامدهای فردی و اجتماعی پرهیز از خشونت عبارت‌اند از:

۱. دستیابی به رحمت الهی در حوزه فردی و اجتماعی (مدارا با والدین و پرهیز از خشونت بیانی از مصادیق رحمت در رسالت پیامبر)؛
۲. قانون‌مداری و حفظ عدالت اجتماعی (اجرای حدود الهی)؛
۳. بارور ساختن و پویایی علم (آسان‌گیری در تعلیم و تربیت، شیوه تعلیمی پیامبر)؛
۴. نهادینه شدن اخلاق در فرد و جامعه (پرهیز از خشونت در حوزه‌های بیان و رفتار).

۳. عقلانیت و خردگرایی در روش رسالی پیامبر:

تعلیم و تعقل، در روایات اهداف بعثت و تأکید بر آن دارای بیست و پنج درصد فراوانی بوده و اهمیت تفکر و تعقل و تعلم را در رسالت پیامبر نمودار می‌کند.

آن‌چه در روایات بعثت در ارتباط با این مقوله می‌توان استنباط کرد، شرایط و ملاک‌های تحصیل علم بوده که تأثیر بیشتری را شاید در باروری اندیشه و پویایی خرد و حفظ علم می‌تواند بر جای بگذارد. این مراتب را در راه کسب علم، می‌توان این‌گونه دسته‌بندی کرد:

۲۷. لَوْ أَنَّ رَجُلًا سَوَّطَ لَصَّرَبَهُ اللَّهُ سَوَّطًا مِنَ النَّارِ، پاسخ تازیانه بی‌جهت به شخصی تازیانه‌ای از آتش است (من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۹۳).

۲۸. رک: نام‌های برای فردا، ص ۴۴.

۱. بارورکردن گنجینه‌های دانش پنهانی (استعدادهای نهفته علمی) با احترام به کرامت انسان‌ها و به مدد تبلیغ و استدلال میسر است؛
۲. در راه کسب علم، حلم و شکیبایی قرین هم است؛
۳. تعلیم و آموزش با تعنف و سختگیری میسر نمی‌شود و معلم باید به صفت آسان‌گیر و میسر‌مزمین باشد؛
۴. پرورش، باروری و پویایی علم را با نشر آن می‌توان ضمانت کرد.

۴. رحمت و مهرورزی

یکی از صفات پیامبر در قرآن رسول رحمت است. پیامبر رحمت، در اهداف بعثت، رسالت خود را بر مبنای رحمت تعریف می‌کند. زمانی پیامبر به جهت تکریم مقام پدر و مادر و نهی از خشونت هدف بعثت خود را رحمت معرفی کرده و سرکشی و خشونت را نهی می‌کند. در روایت دیگری پیامبر خود را رسول رحمت معرفی کرده و مصداق این عطوفت را در مبارزه با ناهنجاری‌های فرهنگی به تصویر می‌کشد؛ ناهنجاری‌هایی (شرب خمر، قمار، بت پرستی) که در قرآن تحریم شده و جامعه را از عقلانیت (شرب خمر) و وحدانیت (بت پرستی) و عدالت (قمار و آلات لهو و لعب) دور می‌کند و نابسامانی و ناهنجاری را در جامعه ایجاد می‌کند. در نتیجه بروز این نابسامانی‌ها بر طبق آیات قرآن عداوت و دشمنی در میان مردم ریشه دوانده و بغض و کینه جای هنجارها را می‌گیرد.^{۲۹} یکی دیگر از مصادیق رحمت بودن پیامبر، بعثت در جهت جهاد و مبارزه است. از آن جا که هرگونه دعوت به خداپرستی برضد جبارانی است که می‌خواهند مردم همچون خدا آنها را بپرستند و اگر آنها فرصت پیدا کنند تمام این مراکز را با خاک یکسان می‌کنند، رحمت خداوند بر این قرار گرفته که با تأکید بر جهاد، به نوعی پاکسازی از فساد را ترویج کند. در روایت دیگری رحمت بودن پیامبر در سربلندی یک قوم و خاکساری قوم دیگر معنا می‌شود که بر حسب این آیه قرآن:

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا شُرَكَاءَ وَرَحْمَةً رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَحْمِلُونَ.^{۳۰}

دلیل این امر اداره امور اجتماع و ارتفاع نیازهای نوع بشر با تکیه بر یکدیگر است و این

۲۹. سوره بقره، آیه ۲۱۹.

۳۰. سوره زخرف، آیه ۳۲: آیا آنانند که رحمت پروردگارت را تقسیم می‌کنند؟ ما [وسایل] معاش آنان را در زندگی دنیا میانشان تقسیم کرده‌ایم، و برخی از آنان را از [نظر] درجات، بالاتر از بعضی [دیگر] قرار داده‌ایم تا بعضی از آنها بعضی [دیگر] را در خدمت گیرند، و رحمت پروردگار تو از آنچه آنان می‌اندوزند بهتر است. (ترجمه فولادوند).

مصدق رحمت پروردگار و رحمت پیامبر در اجتماع انسان هاست. یکی دیگر از مصادیق رحمت پیامبر پرهیز از خشونت بیانی است و نهی لعنت‌گری که پیامبر خود را مبعوث رحمت دانسته و از لعن کننده بودن مبرا می‌داند.

پیامدهای رحمت: ۱. رشد اخلاق فردی (مدارا با والدین) و اجتماعی (پرهیز از خشونت بیانی)، ۲. برقراری جامعه مدنی (مبارزه با ناهنجاری‌های فرهنگی)، ۳. ایجاد اتحاد در میان اقشار جامعه (با متواضع کردن یک قوم و رفعت قوم دیگر)، ۴. از بین بردن فساد و برقراری امنیت (با تأکید بر فرهنگ جهاد).

ب. مؤلفه‌های اعتقادی

نمایه‌های روایات اهداف در جمع‌بندی مفاهیم اعتقادی اقامه توحید و نبوت را با فراوانی بیشتری دنبال می‌کردند و سایر مؤلفه‌ها در جدول زیر مطرح می‌شوند.

جدول شماره ۳. فراوانی مؤلفه‌های اعتقادی

مؤلفه‌های اعتقادی	بنا بر طلب فطرت	شریعت انسان‌گرا	شریعت بدون تنگنا و با مدارا	فقهی	اقامه توحید	نبوت	تفصیل‌کنندگی	توضیح و وضع اقوام
۱ مورد	۱ مورد	۱ مورد	۱ مورد	۱ مورد	۳ مورد	۲ مورد	۱ مورد	۱ مورد

مفاهیم پرتکرار در حوزه اعتقادی

توحید: اذعان بر وحدانیت خداوند یکی از مفاهیم پرتکرار در هدف بعثت پیامبر است که همان طور که گذشت به صورت‌های متفاوتی در روایات عنوان می‌شود. آن چه که در روایات بعثت در باره مفهوم توحید متجلی است: ۱. توحید ذاتی، ۲. توحید عبادی است.

الف. توحید ذاتی: این قسم از توحید در شهادت دادن بر کلمه «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» یکی از اهداف بعثت پیامبر است. باور داشتن به حقیقت لا اله الا الله و شهادت بر آن، علاوه بر اتحاد و انسجام در جامعه همان منبع آرامش و مصونیت از ناآرامی و تنش‌های روحی است که در برابر اربابان متفرقه وجود دارد و با توکل و اعتماد به خدا امنیت را به دنبال می‌آورد. وقتی تمام هستی انسان رنگ خدا و توحیدی بگیرد، امنیت و آرامش رقم می‌خورد و این سکون و ایمان عامل صعود و باروری و تفریق اشتغالات ناهمگون با فطرت از حقیقت وجود است که در سایه تکیه و اعتماد بر خالق فطرت شکل می‌گیرد.

ب. توحید عبادی: یکی دیگر از مراتب توحید، توحید عبادی است. توحید عبادی

یعنی کسی به جز خداوند، شایسته پرستش نیست. توحید عبادی مرتبه‌ای از توحید عملی است و یکی از اهداف بعثت پیامبر تجلی این نوع از توحید در اجتماع است. روایت (۱۳) هدف بعثت پیامبر را عبادت خدایی می‌داند که شریکی ندارد. توحید در عبودیت و نفی شریک برای خداوند نوعی انسجام را در عبادت در بعد اجتماعی آن به همراه می‌آورد و کرامت انسان‌ها را با نفی عبودیت در برابر هر اربابی غیر از خدا که شریک و همتایی ندارد رقم می‌زند.

پیامدهای توحید را می‌توان در عناوین زیر خلاصه کرد:

۱. اتحاد جامعه و رفع اختلاف که از اتلاف نیروهای کارآمد در عرصه اختلافات جلوگیری کرده و به ارتقای تمدن می‌انجامد.

۲. ایجاد حس امنیت و پاسخ به فطرت که در سایه توکل و اعتماد به ذات خالق یگانه فطرت - کسی که آگاه بر نیاز و حقیقت خلقت خویش است - شکل می‌گیرد و از تحلیل نیروهای مفید در جهت غلبه بر هر آنچه که از توکل و اعتماد می‌کاهد، ممانعت کرده و توان‌مندی‌ها را در جهت خلاقیت و باروری استعدادها هزینه می‌کند.

۳. حفظ کرامت انسان‌ها در خودداری از پناه جستن به اربابانی که توان حفظ و ایجاد امنیت و آرامش را نداشته و عزت انسان را خدشه‌دار می‌کنند و به علت فقر شناختی از خلقت انسان‌ها، استعدادها را ناشناخته نابود می‌کنند.

ج. مؤلفه‌های احکام

با دقت در روایت بعثت می‌توان این مؤلفه‌های فقهی را در سه دسته‌بندی جای داد که به احکام اجتماعی، احکام عبادی و احکام اقتصادی تقسیم می‌شوند. در میان مفاهیم فقهی نیز اقامه نماز و توجه به زکات دادن دارای فراوانی بیشتری هستند.

جدول شماره ۴. فراوانی شاخصه‌های فقهی

مؤلفه‌های فقهی	موضوعات	معارف با	تجلی‌های جاهلی	تجلیات	تأکید	تأکید	تأکید	تأکید
۱ مورد	۱ مورد	۱ مورد	۱ مورد	۱ مورد	۱ مورد	۳ مورد	۲ مورد	۱ مورد

نتیجه

با توجه با آنچه گذشت و با در کنار هم قرار دادن بازخورد اهداف بعثت پیامبر، به این نتیجه می‌رسیم که پیامد بسیاری از این اهداف، رسیدن به مرحله‌ای است که حوایج فطری

بشر را پاسخ می‌دهد و بررسی فراوانی آن در میان این شاخصه‌ها نشان دهنده اولویت‌ها در دینداری است.

۱. مباحث اخلاقی روایات با ۹۱٪ درصد فراوانی بیشترین اولویت را در میان آموزه‌های دینی در زمینه هدف بعثت پیامبر به خود اختصاص داده است.
۲. در میان مفاهیم اخلاقی اولویت اصلی پیامبر عبارت بود از صله رحم، که با سی درصد فراوانی، این حقیقت را نشان می‌دهد که والاترین ذخیره‌های اخلاقی صله رحم و رعایت حدود و حریم‌ها در محدوده خانواده است.
۳. بعثت به جهت مهر و رحمت و شمول رحمت و مهر برای همه جهانیان یکی دیگر از اولویت‌های رسالی پیامبر بود که با توجه به مصادیق رحمت از نظر گذشت. تأکید بر مهر و رحمت با بیست و پنج درصد فراوانی یکی دیگر از اولویت‌ها در به بار نشستن اهداف بعثت است که به تبع آن، آرامش خاطر و اعتماد شکل می‌گیرد.
۴. از دیگر اولویت‌ها در حریم اخلاق پرهیز از خشونت در حوزه‌های بیانی، رفتاری و روانی است که با بیست و پنج درصد درصد فراوانی از دغدغه‌های اصلی بعثت به شمار می‌رود و توابع آن در فرد و جامعه امنیت و قانون‌گرایی است.
۵. خردگرایی و عقلانیت با بیست و پنج درصد فراوانی، اولویت دیگری در بعثت بود و نشان دهنده ارزش و رتبه تعقل و تفکر در آیین اخلاقی اسلام به حساب آمد. باز خورد خردگرایی را نیز در رسانیدن جامعه به مدنیت و تکامل فردی و اجتماعی تعریف می‌کنیم.

کتابنامه

- الاحتجاج، ابی منصور احمد بن علی بن ابی طالب طبرسی، تعلیق و ملاحظات: سید محمد باقر الخراسان، نجف اشرف: دارالنعمان للطباعة والنشر، ۱۳۸۸ق.
- الاختصاص، شیخ مفید ابی عبدالله محمد بن النعمان العکبری البغدادی، بیروت: دارالمفید للطباعة والنشر والتوزیع، دوم، ۱۴۱۴ق.
- الادب المفرد، ابی عبدالله محمد بن اسماعیل بن ابراهیم بن المغیره البخاری الجعفی، بیروت: مؤسسه کتب الثقافیه، اول، ۱۴۰۶ق.
- الاستدکار، ابن عبد البر، بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول، ۲۰۰۰م.
- اعلام الدین فی صفات المؤمنین، حسن بن ابی الحسن دیلمی، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، لایحیاء التراث.

- *الامالي صدوق*، شيخ صدوق ابي محمد على بن حسين بن موسى بن بابويه قمى، تهران: انتشارات كتابخانه اسلامية، ١٣٦٢ ش.
- *الامالي*، ابي جعفر محمد بن حسن طوسى، قم: دارالثقافة للطباعة والنشر والتوزيع، اول، ١٤١٤ ق.
- *بحار الانوار الجامعة لدرر الاخبار ائمه اطهار*، محمد باقر مجلسى، بيروت: مؤسسه الوفاء، دوم، ١٤٠٤ ق.
- *تاريخ المدينة المنورة (اخبار المدينة النبوية)*، ابو زيد عمر بن شبه النميرى البصرى، تحقيق: محمد فهمى الشلتوت، بيروت: دار الفكر، ١٤١٠ ق.
- *تاريخ جرجان*، حمزه بن يوسف سهمى، بيروت: عالم الكتب للطباعة والنشر، چهارم، ١٤٠٧ ق.
- *تاريخ مدينة دمشق وذكر فضائلها وتسميه من حلها من الامثال او اجتاز بنواحيها من واردتها واهلها*، ابن عساكر، بيروت: دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، ١٤١٥ ق.
- *تحف العقول*، ابو محمد حسن بن على بن حسين شعبه حرانى، قم: مؤسسه نشر اسلامى التابعة لجماعة المدرسين بقم المشرفة، دوم، ١٤٠٤ ق.
- *تحفة الاحوذى بشرح جامع الترمذى*، ابي العلاء محمد عبدالرحمن بن عبدالرحيم مبارك فوردى، بيروت: دار الكتب العلمية، اول، ١٤١٠ ق.
- *تخريج الاحاديث والاثار*، جمال الدين زيلعى، رياض، دار ابن خزيمة، اول، ١٤١٤ ق.
- *تذكرة الفقهاء*، ابي منصور حسن بن يوسف بن مطهر حلى، قم: مؤسسه آل البيت عليه السلام لاحياء التراث، اول، ١٤١٢ ق.
- *تغليق التعليق*، شهاب الدين احمد بن على بن حجر عسقلانى، بيروت: المكتبة الاسلامى، دار عمار، اول، ١٤٠٥ ق.
- *تكملة الثانية المجموع شرح المذهب*، ابي زكريا يحيى الدين بن شرف نووى، بيروت: دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، [بى تا].
- *التمهيد*، ابن عبدالبر، وزارة عموم اوقاف والشؤون اسلامى، ١٣٨٧ ش.
- *الجامع الصحيح*، ابي الحسين مسلم بن حجاج بن مسلم قشيري نيشابورى، بيروت: دار الفكر.
- *الجامع الصغير فى احاديث البشير النذير*، جلال الدين عبدالرحمن بن ابي بكر سيوطى، بيروت: دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، اول، ١٤٠١ ق.

- الجامع المسند الصحيح المختصر من امر رسول الله ﷺ وایامہ مشہور بصحيح البخاری، ابی عبد الله محمد بن اسماعیل بن ابراہیم بن المغیرہ البخاری الجعفی، بیروت: دارالفکر للطباعة و النشر والتوزیع، ۱۴۰۱ق.
- رجال الکشی، محمد بن عمر کشی، مشهد: انتشارات دانشگاه مشهد، ۱۳۴۸ق.
- روضة الواعظین، محمد بن فتال نیشابوری، قم: منشورات شریف رضی، [بی تا].
- سعد السعود، سید بن طاووس، ابی القاسم علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن طاووس الحسنی الحسینی، قم: منشورات شریف رضی، ۱۳۶۳ش.
- السنن الکبری، ابی بکر احمد بن حسین بن علی بیہقی، بیروت: دارالفکر، [بی تا].
- سیر اعلام النبلاء، شمس الدین محمد بن احمد بن عثمان ذہبی، بیروت: مؤسسہ الرسالہ، نہم، ۱۴۱۳ق.
- شرح نہج البلاغہ، عبد الحمید بن ابی الحدید معتزلی، قم: کتابخانہ آیہ الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۴ق.
- شعب الایمان، ابی بکر احمد بن حسین بن علی بیہقی، تحقیق: ابی ہاجر محمد السعید بن بسینی زغلول، بیروت: دارالکتب العلمیہ، اول، ۱۴۱۰ق.
- صحیح ابن حبان ابن حبان، علاء الدولہ علی بن بلبان الفارسی، تحقیق: شعیب الارنؤوط، بیروت: مؤسسہ الرسالہ، دوم، ۱۴۱۴ق.
- صفات الشیعہ، شیخ صدوق ابی محمد علی بن حسین بن موسی بن بابویہ قمی، تہران: قانون انتشارات عابدی.
- الضعفاء الکبیر، ابی جعفر محمد بن عمرو بن موسی بن حماد عقیلی مکی، بیروت: دارالکتب العلمیہ، دوم، ۱۴۱۸ق.
- الطبقات الکبری، محمد بن سعد، بیروت: دار صادر، [بی تا].
- طبقات المحدثین باصبهان والواردین علیہا، ابو محمد عبد الله بن محمد بن جعفر بن حیان انصاری، بیروت: مؤسسہ الرسالہ، دوم، ۱۴۱۲ق.
- الطرائف فی معرفۃ مذهب الطوائف، سید بن طاووس، ابی القاسم علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن طاووس الحسنی الحسینی، قم: چاپخانہ خیام، اول، ۱۳۹۹ق.
- العقل والجهل فی کتاب السنہ، محمد ریشہری، بیروت: دارالحديث للطباعة والنشر والتوزیع، اول، ۱۴۲۱ق.
- علم اخلاق اسلامی، جلال الدین مجتبوی، ترجمہ جامع السعادات نراقی، مہدی بن اباذر،

- تهران: حکمت، ۱۳۶۹ ش.
- العلم والحكمة في الكتاب والسنة، محمد ري شهري، قم: مؤسسه دار الحديث، اول.
- عمدة القارى، العيني، بيروت: دار احياء التراث العربى، [بى تا].
- عوالى اللئالى العزیزية فى احاديث الدينية، ابن ابى جمهور، محمد بن على بن ابراهيم الاحسائى، قم: چاپخانه سيد الشهداء، اول، ۱۴۰۳ ق.
- عيون اخبار الرضاء، شيخ صدوق ابى محمد على بن حسين بن موسى بن بابويه قمى، بيروت: مؤسسه اعلمى للمطبوعات، ۱۴۰۴ ق.
- فقه الرضاء عليه السلام، على بن بابويه قمى، مشهد: المؤتمر العالمى للامام الرضاء، اول، ۱۴۰۶ ق.
- الكافى، ابى جعفر محمد بن يعقوب بن اسحاق كلينى رازى، تهران: دار الكتب الاسلامية، دوم، ۱۳۷۶ ش.
- الكامل فى ضعفاء الرجال، ابى احمد عبدالله بن عدى جرجانى، بيروت: دار الفكر للطباعة و النشر والتوزيع، دوم، ۱۴۰۹ ق.
- الكرم والجود وسخاء النفوس، محمد بن حسين برجلانى، بيروت: دار ابن حزم، دوم، ۱۴۱۲ ق.
- الكشاف عن حقائق التنزيل و عيون الاقوال، ابى القاسم جارا الله محمود بن عمر زمخشري خوارزمى، مصر: شركة مكتبة و مطبعة مصطفى البابى الحلبي و اولاده بمصر، ۱۳۸۵ ق.
- الكشف الحثيث عن رمى بوضع الحديث، برهان الدين حلبى، بيروت: عالم الكتب مكتبة النهضة العربية، اول، ۱۴۰۷ ق.
- كشف الخفاء و مزيل الالباس عما اشتهر من الاحاديث على السنة الناس، اسماعيل بن محمد العجلونى الحراجى، بيروت: دار الكتب العلمية، دوم، ۱۴۰۸ ق.
- كنز العمال فى سنن الاقوال و الافعال، علاء الدين على المتقى بن حسام الدين الهندى، بيروت: مؤسسه الرسالة، ۱۴۰۹ ق / ۱۹۸۹ م.
- المبسوط، شمس الدين سرخسى، بيروت: دار المعرفة للطباعة و النشر والتوزيع، ۱۴۰۶ ق.
- مجمع الزوائد و منبع الفوائد، على بن ابى بكر هيثمى، بيروت: دار الكتب العلمية، ۱۴۰۸ ق.
- المجموع شرح المذهب، ابى زكريا يحيى الدين بن شرف نووى، بيروت: دار الفكر للطباعة و النشر والتوزيع.
- مجموعه ورام، ورام بن ابى فراس، قم: انتشارات مكتبة الفقيه، [بى تا].
- المحصول فى علم اصول الفقه، محمد بن عمر بن حسين رازى، بيروت: مؤسسه الرسالة، دوم، ۱۴۱۲ ق.

- *المستدرک علی الصحیحین*، ابی عبدالله حاکم نیشابوری، تحقیق: یوسف عبدالرحمن المرعشلی، [بی جا].
- *مسند ابی داوود طیالسی*، سلیمان بن داوود بن جارود الفارسی البصری مشهور بابی داوود طیالسی، بیروت: دارالمعرفة، [بی تا].
- *مسند احمد*، احمد بن حنبل (۲۴۱م)، بیروت: دار صادر.
- *مسند الشامیین*، ابی القاسم سلیمان بن احمد بن ایوب اللخمی الطبرانی، بیروت: مؤسسه الرسالة، دوم، ۱۴۱۷ق.
- *مشکاة الانوار فی غرر الاخبار*، ابوعلی فضل بن حسن طبرسی، تهران: دار الحديث، اول، ۱۴۱۸ق.
- *مصباح الشریعة*، منسوب به امام جعفر صادق علیه السلام، بیروت: مؤسسه العلمی للمطبوعات، اول، ۱۴۰۰ق.
- *مصنف ابن ابی شیبہ فی الاحادیث والاثار*، عبدالله بن محمد بن ابی شیبہ ابراهیم بن عثمان بن ابی بکر، بیروت: دارالفکر للطباعة والنشر والتوزیع، اول، ۱۴۰۴ق.
- *المصنف*، عبد الرزاق بن همام صنعانی، [بی جا].
- *المعجم الکبیر*، ابی القاسم سلیمان بن احمد بن ایوب اللخمی الطبرانی، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۵ق.
- *مکارم الاخلاق*، ابوعلی فضل بن حسن طبرسی، قم: شریف مرتضی، ۱۳۷۰ش.
- *من لا یحضره الفقیه*، صدوق، ابی محمد علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی، قم: مؤسسه نشر اسلامی، دوم.
- *مناقب امیر المؤمنین*، محمد بن سلیمان کوفی، تحقیق: محمد باقر محمودی، قم: مجمع احیاء الثقافة الاسلامیة، اول، ۱۴۱۲ق.
- *منیة المرید*، زین الدین بن علی بن احمد بن تقی عاملی، شهید ثانی، قم: انتشارات دفتر تبلیغات، ۱۴۰۹ق.
- *الموطاء*، مالک بن انس، داراحیاء العلوم العربیة، ۱۴۱۴ق.
- *المهذب البارع فی شرح المختصر النافع*، جمال الدین ابی العباس احمد بن محمد ابن فهد حلی، تحقیق: مجتبی عراقی، قم: مؤسسه نشر اسلامی التابعة لجماعة المدرسین، ۱۴۰۷ق.
- *نامه ای برای فردا*، محمد خاتمی، تهران: مؤسسه خانه فرهنگ خاتمی، ۱۳۸۳ش.